

Willem Frederik Antonius Mudde werd geboren te Amsterdam op 25 oktober 1909. Zijn naderende honderdste geboortedag en vijftienvintigste sterfdag was voor de redactie van *Muziek & Liturgie* aanleiding om aandacht te schenken aan deze drijvende kracht achter de kerkmuzikale vernieuwingen binnen de Evangelisch-Lutherse kerk in de Nederlanden van na de Tweede Wereldoorlog.

Leven in dienst van de kerkmuziek

Willem Mudde 1909-1984

Sebastiaan 't Hart

WILLEM MUDDERUDEERDE ORGEL bij zijn latere schoonvader Jan Zwart, organist van de (voormalige) Hersteld Evangelisch-Lutherse kerk aan de Kloveniersburgwal te Amsterdam.

Mudde studeerde voorts orgel, coördinatie en kerkmuzikale vakken bij Willem Crénan, dr. Oskar Söhngen, Fritz Heitmann, Gottfried Grote, Wolfgang Reimann en anderen.

Als (cantor-)organist was hij achtereenvolgens verbonden aan de lutherse gemeenten te Purmerend, Hilversum, Amsterdam (Lutherkapel), Utrecht en Den Haag.

Hij was oprichter en voorzitter van de *Lutherse Werkgroep voor Kerkmuziek* (1946), oprichter en dirigent van het *Utrechts Motetgezelschap* (1947) alsmede oprichter en redacteur van *Musica Sacra* (1950).

Aan het Utrechts Conservatorium was hij werkzaam als docent orgel en kerkmuziek. Hij werkte enige semesters als gastdocent kerkmuziek aan *Valparaiso University* (VS) en werd in 1970 voorzitter van de mede door hem geïnitieerde Midden-Europese Kontaktgroep voor Evangelische Kerkmuziek, het latere EKEK.

Kerkmuzikale renaissance

Mudde groeide op in een muzikale wereld die de geest ademde van de late negentiende eeuw. Bach werd gezien als een groot componist, maar in zekere zin slechts als voorloper van Richard Wagner. Bij zijn latere overzicht van de geschiedenis van de evangelische (lutherse) kerkmuziek zou Willem Mudde deze periode (1750 tot ca. 1930) aanduiden als de periode van verval, omdat niet de liturgie, maar de individuele expressie van de componist centraal stond.

Een artikel van Oskar Söhngen uit 1932 in het tijdschrift *Musik und Kirche* was een soort bekeringservaring voor Willem Mudde – een *Weckruf*, zoals hij het zelf noemde.

Na correspondentie met Söhngen zette Mudde de stap om in het oorlogsjaar 1940 enkele maanden te studeren aan de *Hochschule für Kirchen- und Schulmusik* te Berlijn. Hier deed Mudde inspiratie op voor de rest van zijn leven en ontwikkelde hij denkbeelden die hij levenslang zou blijven uitdragen. Veelvuldig schreef hij later over de 'Renaissance der Kerkmuziek', het tijdperk der ontluiking, dat in de dertiger jaren van de twintigste eeuw in Duitsland was begonnen.

Na de oorlog werd het Mudde's levensdoel om ook in de Evangelisch-Lutherse kerk in Nederland een 'wedergeboorte' van kerkmuziek en liturgie tot stand te brengen. Op zichzelf stonden deze vernieuwingsdrang en het terugkeren naar oude wortels niet; al in 1903 gaf Paus Pius X met zijn *Motu proprio* het 'startschot' voor de *Liturgische Beweging* en de liturgievernieuwing van het Tweede Vaticaanse Concilie. Ook in de protestantse kerken van voor de oorlog hingen veranderingen in de lucht, de *Hervormde Bundel* uit 1938 is hier een vroege, misschien nog niet geheel rijpe, vrucht van.

Composities

Nauw verweven met het herontdekken van oude liturgische vormen was de herontdekking en herwaardering van de lutherse kerkmuziek uit de zestiende en zeventiende eeuw. Een wellicht nog krachtiger impuls ging uit van de nieuwe kerkmuziek van Hugo Distler, Ernst Pepping en anderen. In het juni-

nummer van 2008 van zowel *Het Orgel* als *Muziek & Liturgie* is de muziek van Hugo Distler en diens plaats in de (muziek-)geschiedenis uitvoerig besproken, daarom ga ik er op deze plaats niet verder op in.

Willem Mudde maakte zich de nieuwe kerkmuziek eigen en ging in zijn eigen composities in hetzelfde spoor verder. Hij liet een oeuvre na van tientallen composities, waaronder liedbewerkingen en -motetten, koraalvoorspelen, evangeliemotetten en koraalpartita's. Een van de werken die alleen als autograaf van de componist is overgeleverd, is *Passacaglia voor orgel over Luther's De Profundis-lied 'Aus tiefer Not schrei ich zu Dir'*. De *Lutherse Werkgroep voor Kerkmuziek* verzorgde een postume uitgave in de jaren negentig van de vorige eeuw. Het werk is ontstaan uit schetsen ter voorbereiding op een improvisatie in 1974. Het is opmerkelijk dat dit werk niet direct is uitgegeven, want het betrof een opdrachtcompositie voor het ministerie van OCW. Het stuk komt qua structuur overeen met soortgelijke composities van Buxtehude en Pachelbel. De bas wordt gevormd door de eerste twee regels van het lied *Aus tiefer Not*, terwijl de beweging in de handen steeds sneller wordt. De passacaglia eindigt in grote akkoorden met een citaat uit *Allein Gott in der Höh' sei Ehr*.

Lutherse Werkgroep

In 1946 richtte Willem Mudde de *Lutherse Werkgroep voor Kerkmuziek* op. Ook dit kwam niet uit de lucht vallen. Ongeveer tien jaar eerder was door gelijkgezinde geesten uit diverse protestantse kerken de *Vereeniging voor Protestantsche Kerkmuziek* opgericht. Deze vereniging was oecumenisch van opzet en richtte zich met

Een fragment in autograaf van Mudde's Passacaglia over 'Aus tiefer Not schrei' ich zu Dir'

name op de uitgave van vocale muziek van 'oude meesters' als Jan Pieterszoon Sweelinck en Johann Sebastian Bach, maar dan voorzien van Nederlandse teksten. Ook werden nieuwe composities uitgegeven van ondermeer Bernard van den Sigtenhorst Meijer.

Na de oorlogsjaren stokte de voortvarendeheid van de *Vereeniging voor Protestantse Kerkmuziek*. De behoefte ontstond om de kerkmuziek juist binnen de eigen kerkmuren beter te organiseren. Met dat doel richtte Willem Mudde in 1946 de *Lutherse Werkgroep voor Kerkmuziek* op. Later werd binnen de Nederlandse Hervormde Kerk de *Commissie voor de Kerkmuziek* opgericht. De behoefte aan een interkerkelijke organisatie op kerkmuzikaal gebied bleef echter bestaan, wat in 1950 resulteerde in de oprichting van de *Stichting Centrum voor de Kerkzang*. Bestuursleden werden gevraagd uit de Gereformeerde, Hervormde, Remonstrantse, Evangelisch-Lutherse en later ook de Rooms-Katholieke kerken.

Willem Mudde zou de lutheranen vertegenwoordigen, maar zijn bestuurslidmaatschap was van korte duur. Door onenigheid stapte het volledige bestuur op, wat een voortijdig einde van het Centrum betekend zou hebben. Er werd echter een volledig nieuw bestuur aangesteld waar, met uitzondering van Willem Mudde, het oude bestuur mee instemde. Mudde verliet het Centrum dus en richtte zich op zijn vele initiatieven binnen Evangelisch-Lutherse kring.

Utrechts Motetgezelschap

Om de uitvoering van nieuwe lutherse kerkmuziek te bevorderen, richtte Willem Mudde in 1947 het *Utrechts Motetgezelschap* op. Naast muziek van Distler, Pepping, David, Reda en Mudde zelf, stonden ook stevast werken van Schütz, Praetorius of Hassler op het programma. Het *Utrechts Motetgezelschap* gaf vele concerten in Nederland en Duitsland, onder andere op de vele kerkmuziekdagen die destijds gehouden werden. Daarnaast verzorgde het diverse radio-uitzendingen. In 1954 bijvoorbeeld werd het *Motetgezelschap* uitgenodigd voor een uitzending van een half uur met kerstmuziek voor de A.V.R.O. Jan van Overvest, hoofd afdeling Ernstige Muziek, vroeg om een 'zuiver koorprogramma zonder soli met oude en nieuwe werkjes'. Het programma, dat representatief is voor het Motetgezelschap, zag er als volgt uit:

Jan Pzn. Sweelinck: *Hodie Christus natus est*

Heinrich Schütz: *Es ist erschienen die heilsame Gnade* (uit *Geistliche Chormusik*, 1648)

Michael Praetorius: *In dulci jubilo*

Ernst Pepping: *Uns ist ein Kind geboren*

Hugo Distler: *Singet frisch und wohl-gemut*

Van Overvest ging akkoord met bovengenoemd programmavoorstel, waar

een honorarium van f100,00 voor de dirigent en f250,00 voor het koor tegenover stond.

Musica Sacra

In 1951 verscheen het eerste nummer van *Musica Sacra*, uitgegeven door de *Lutherse Werkgroep voor Kerkmuziek*. Willem Mudde was (hoofd-)redacteur en doorgaans de enige auteur. Hij publiceerde over vele kerkmuzikale onderwerpen die hem boeiden, of juist een doorn in zijn oog waren. De ergste uitwassen binnen de wereld van de kerkmuziek vermeldde hij onder de kop 'Gruwelberichten'. Een bloemlezing van artikelen uit *Musica Sacra*, alsmede andere publicaties, is te vinden in *In de hof der Evangelische Kerkmuziek*, een uitgave t.g.v. zijn gouden jubileum als kerkmusicus in 1977, en *Van Kerkmuziek bevolgen*, een selectie van artikelen van 1977 tot 1984 en uitgegeven na de dood van Mudde. Voor een nadere beschouwing hierover verwijs ik graag naar het artikel van Oane Reitsma op pagina 21 in dit blad.

Behalve voor *Musica Sacra* –Muddes belangrijkste 'spreekgestoelte'– publiceerde hij ook in andere tijdschriften. Ook kregen zijn activiteiten als de Studieweken voor Kerkmuziek jaarlijks veel aandacht in de plaatselijke en landelijke pers. De hoofdredactie van de *Winkler Prins van het christendom* verzocht Mudde toelichtingen te schrijven bij een dertigtal trefwoorden op (kerk)muzikaal gebied: 'Orgel', 'H. Schütz', 'Kantorei', etc. Wegens grote drukte moest Mudde een deel van de items laten vallen, zodat er zo'n twintig overbleven.

Orgelbouw

De nieuwe kijk op kerkmuziek veroorzaakte, zoals bekend, ook een nieuwe kijk op orgelbouw. Of is juist het omgekeerde het geval en moeten we zeggen dat de nieuwe inzichten in de oude orgelbouw en de bouw in Freiburg van het zgn. Praetoriusorgel in 1921 de aanzet gegeven hebben tot het componeren van orgel- en kerkmuziek in een nieuwe stijl? Hoe dan ook: beide bewegingen zijn niet van elkaar los te denken. Willem Mudde deelde de in Nederland heersende opvattingen over orgelbouw en droeg deze met verve uit. Voor grote negentiende-eeuwse orgelbouwers als Cavallé-Coll en Sauer had hij weliswaar

waardering, maar zij begaven zich volgens hem reeds op een hellend vlak: ‘(...) de fout van het “orkestorgel” schuilt daarin, dat het met de door pijpen gedreven winddruk niet alleen meer als vroeger de blazersklank, maar ook de klank van de strijk-instrumenten moet imiteren! “Niemand verlangt van een fluitist dat hij op zijn fluit viool speelt”, aldus Mahrenholz. Niemand verlangt van een hoboïst dat hij op zijn hobo een fluitpartij ook naar de klank uitvoert. En als men nu van een orgel verlangt, dat het moderne strijkinstrumenten nabootst, dan laat die opdracht zich natuurlijk wel uitvoeren[.] wat er echter bij te voorschijn komt, is altijd gekweld, onnatuurlijk, onorganisch en draagt de kiem tot verval reeds in zich’ (In de hof, pag. 189).

Ter illustratie in het kader de dispositiewijzigingen die hij in 1964 liet aanbrengen op het Witte-orgel uit 1880 in de Evangelisch-Lutherse kerk te Utrecht, waar hij van 1942 tot 1966 cantor-organist was. De strijkers verdwenen, hoge vulstemmen kwamen er voor in de plaats. De nieuw geplaatste registers zijn cursief weergegeven.

De werkzaamheden werden uitgevoerd door fa. J. de Koff uit Utrecht. Een in 1916 door dezelfde firma geplaatste zwelkast werd verwijderd en de Bourdon 16’ van het pedaal werd d.m.v. een registerknop uitschakelbaar gemaakt. Oorspronkelijk klonk deze permanent in het pedaal, wat ook sinds de restauratie van het orgel in 1998 weer het geval is. Bij deze laatste restauratie door Gebr. Van Vulpen werd de oorspronkelijke dispositie hersteld.

Studie- en werkweken

In april 1952 werd op kasteel Hoekelum te Bennekom, een fraaie doch weinig comfortabele ‘lutherse’ locatie, de eerste Studieweek voor Kerkmuziek gehouden, georganiseerd door de *Lutherse Werkgroep voor Kerkmuziek*. Willem Mudde nodigde voor de muzikale leiding prof. dr. Wilhelm Ehmann en Siegfried Reda uit. Het was een week van intensieve koorrepetities en muziektheoretische lessen om de zangers kennis te laten maken met de nieuwe kerkmuziek van ondermeer Reda zelf. De studieweek werd door deelnemers en pers enthousiast ontvangen en kreeg een vervolg in de jaren erna. Daarnaast was er de jaarlijkse Werkweek voor Kerkmuziek die plaats-

vond in de zomer. De opzet was: veel koorrepetities met een slotuitvoering die door de radio werd opgenomen. Een deelnemersaantal van tachtig mensen was geen uitzondering. Tot op heden organiseert de *Lutherse Werkgroep voor Kerkmuziek* jaarlijks de Werkweek voor Kerkmuziek.

Onderwerp van de derde Studieweek was ‘Het kerklied, het gemeentegedrag en de koraalbegeleiding’. De ophanden zijnde *Lutherse Gezangenbundel*, die in 1955 het licht zou zien, gaf alle aanleiding tot dit thema.

Het zal geen verwondering wekken dat Willem Mudde een van de drijvende krachten achter de nieuwe bundel was. Deze telde een groot aantal Nederlandse vertalingen van de hand van ondermeer J.P. Boendermaker van Luthers(e) liederen. De melodieën werden –voor het eerst in Nederland– genoteerd in hun oorspronkelijke ritme.

Een van de kerngedachten was: een gezangenbundel is in de eerste plaats een gebruikboek voor de kerkelijke

godsdienstoefening en pas in de tweede plaats bedoeld voor persoonlijke stichting en huiselijk gebruik.

In een lezing, later gepubliceerd als artikel, over orgelbegeleiding van de gemeentezang ageerde Mudde tegen het gebruik van organisten om vierstemmige (negentiende-eeuwse) harmonisaties te spelen met de melodie in de bovenstem. Hij hield een pleidooi voor orgelbegeleiding met de melodie in de

Witte-orgel Evangelisch-Lutherse Kerk Utrecht

Dispositie 1880-1964:

Hoofdwerk
Bourdon 16’
Prestant 8’
Roerfluit 8’
Octaaf 4’
Quint 3’
Octaaf 2’
Cornet V
Trompet 8’

Nevenwerk
Salicet 8’
Viola 8’
Holpijp 8’
Violini 4’
Fluit 4’

Pedaal
Bourdon 16’
(transmissie hoofdwerk)

Dispositie 1964-1998:

Hoofdwerk
Prestant 8’
Roerfluit 8’
Octaaf 4’
Quint 3’
Octaaf 2’
Cornet V
Mixtuur II-III
Trompet 8’

Nevenwerk
Holpijp 8’
Prestant 4’
Fluit 4’
Gemshoorn 2’
Quint 1 1/3’

Pedaal
Bourdon 16’
(als zelfstandig register)

Siegfried Reda als docent tijdens de eerste Studieweek voor Kerkmuziek (1952). Foto: NMI

Foto: Maarten Rog (orgelfoto.nl)

tenor en met een zelfstandiger rol voor het orgel. Het artikel is na te lezen in *In de hof*, pagina 246-253.

Valparaiso University

In de jaren 1957-58 en 1964-65 gaf Willem Mudde enkele semesters kerkmuzikale vakken als *visiting professor* aan Valparaiso University, Valparaiso (Indiana, VS). Van deze aan de lutherse kerk verbonden universiteit ontving Mudde in 1965 de titel *doctor honoris causa* in de muzikale wetenschappen. Enkele jaren voor Muddes eerste gastcolleges was op de campus een grote kapel met dito orgel verrezen, wat aangeeft dat kerk en kerkmuziek een prominente plaats innamen in het universiteitsleven. Het orgel in de kerk zou overigens niet hebben bestaan in de 'Gruwelberichten' van *Musica Sacra*, maar dat terzijde. Naast het geven van colleges dirigeerde Mudde als gastdirigent het universiteitskoor, gaf hij concerten in de VS en publiceerde hij in Amerikaanse orgeltijdschriften als *The Diapason*. Een substantieel deel van zijn koor- en orgelmuziek werd uitgegeven in de VS. Enigszins ironisch is het wel dat een Engelse vertaling van zijn eerder aangehaalde artikel *Nieuwe wegen in de*

orgelbegeleiding van de gemeentezang in *The Diapason* gepubliceerd werd temidden van advertenties van elektronische orgel-imitaties en beschrijvingen en afbeeldingen van orgels die hij zelf typeerde als 'wanproducten, orkestrale miskramen van het koninklijke instrument'. Daartegenover staat dat Mudde zich waarschijnlijk geen groter missiegebied had kunnen wensen.

Slot

De werkzaamheden en publicaties van Willem Mudde tonen een grote energie en veelzijdigheid. Dit artikel biedt dan ook een verre van compleet overzicht van zijn activiteiten en publicaties. Gepoogd is om vooral zijn drijfveren en initiatieven uit te lichten.

Zijn veelzijdigheid, zo schreef hij zelf in zijn voorwoord voor *In de hof*, is hem door vriend en 'vijand', jawel, wel eens ten laste gelegd. Had hij zich meer op één aspect van zijn carrière toegelegd, dan had hij op dat specifieke terrein (musiceren, publiceren of doceren) wellicht meer bereikt. Zelf zag hij dat anders. Al zijn werkzaamheden dienden hetzelfde ideaal: een 'nieuwe lente' teweegbrengen in de Nederlandse (lutherse) liturgie en kerkmuziek.

Zijn leven werd getekend door tegenstrijdige gevoelens, zo schreef hij in hetzelfde voorwoord. Enerzijds was er de *Entdeckersfreude* van de wedergeboorte der kerkmuziek, de vreugde dat hij aan de wieg had gestaan van vele vernieuwingen, anderzijds waren er talrijke teleurstellingen over plaatsen waar deze niet van de grond kwamen. Omdat Mudde zo sterk op Duitsland was gericht – hij had er de bekroning van zijn studie gevonden, hij was diep geraakt door de theologische en kerkmuzikale studies van prof. dr. Oskar Söhngen, zijn composities haakten aan bij die van Distler en Pepping en

een zeer groot deel van zijn correspondentie was in het Duits –, rijst de vraag of hij zich in Nederland niet een kerkmusicus in ballingschap gevoeld moet hebben. Zeker met het voortschrijden van de jaren toen –overigens zeker ook in Duitsland– de kerkmuziekbeweging uit de dertiger jaren in een steeds verder verleden kwam te liggen, en haar idealen minder draagvlak vonden. In de loop van zijn leven werden zijn contacten echter steeds internationaler, o.a. vanwege het gastdocentschap aan Valparaiso University en zijn voorzittersschap van de (M)EKEK. Van de gretige leerling van Oskar Söhngen was hij een centrale persoon geworden in de wereld van de lutherse kerkmuziek. •

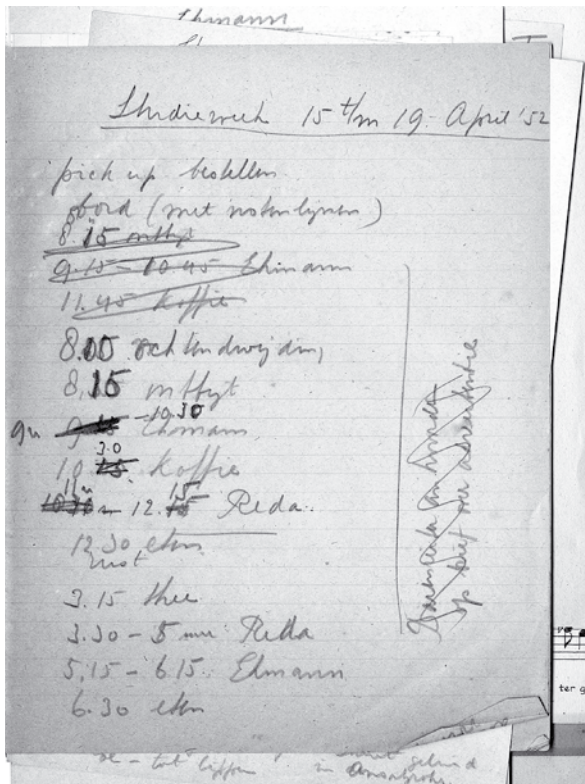
Geraadpleegde literatuur:

- Willem Mudde, *In de hof der evangelische kerkmuziek*. Bloemlezing van artikelen en voordrachten van Willem Mudde, 1977;
- Hans Jansen en Paul Peters (eindred.), *Van kerkmuziek bevlogen*. Verzamelde artikelen van Willem Mudde 1977-1984, Nederlands Instituut voor Kerkmuziek, Utrecht, 1993.
- Richard Bot, *Zingt allen mee. 65 jaar liturgische en kerkmuzikale beweging in Nederland*, Gooi en Sticht, Kampen, 2003.
- W. Morel van Mourik (red.), *40 jaar protestantse kerkmuziek*, Stichting Centrum voor de Kerkzang, Den Haag, 1975.

Met dank aan het Nederlands Muziek Instituut te 's-Gravenhage voor het beschikbaar stellen van archief- en fotomateriaal.

De docenten uit 1952 tijdens een rookpauze.
Van links naar rechts:
Willem Mudde, Wilhelm Ehmann, ds A.J. Allan,
Freek Houtkoop en Siegfried Reda.
Foto: NMI

Aantekeningen van Willem Mudde voor de eerste Werkweek in 1952.
Foto: NMI

Groepsfoto uit 1952; de staf staat op de bovenste rij.
Foto: NMI

In Mudde's aantekeningen hierboven staat bovenaan 'pick up bestellen'. Waarvoor deze werd gebruikt, wordt duidelijk in het volgende oorgetuigenverslag.

De bas Rom Kalma (1921-2007) was betrokken bij de eerste werkweken; hij gaf er stemvorming. Bij het vijftigjarig jubileum van Willem Mudde in 1977 vertelde hij daar o.a. het volgende over:

"Toen ik in het begin van de jaren '50 op kasteel Hoekelum bij Bennekom meedeed aan de eerste werkweek, maakte dat op mij als jonge zanger een geweldige indruk. Ik had nog nooit zoiets meegemaakt. In Duitsland bestonden zulke 'Singwochen' al lang, maar in Nederland was het iets nieuws, één van de vele nieuwe dingen die Mudde hier gebracht heeft. Mudde was een geweldig inspirerende persoonlijkheid. Ik kan me nog goed het begin van de eerste werkweek herinneren. Er kwamen zo'n veertig mensen bij elkaar die elkaar helemaal niet kenden. Er stond een grammofoon klaar en Mudde liet een plaat horen met motetten van Pepping op teksten van Goethe. En ik zie nog de gezichten van de mensen: moeten we dit van de week gaan zingen? Men vond het wel erg modern; er werd niet bepaald positief gereageerd. Maar in de loop van de week werden er allerlei stukken ingestudeerd van Distler en andere voor die tijd moderne componisten, en toen we aan het eind van de week afscheid namen, draaide Mudde nog een keer dezelfde grammofoonplaat. En ook nu kon je de reactie van de gezichten aflezen: vonden we die muziek een week geleden nu zo vreemd? Het was in korte tijd verstaanbare taal geworden. Het is een klein voorbeeld van hoe Mudde die dingen aanpakte; hij was misschien geen perfectionist, maar wel een bezieler." WK

J.L. VAN DEN HEUVEL
ORGELBOUW BV

Amerlingweg 44
5146 HH Dordrecht
tel.: 078 6179540
e-mail: willem@orgelbouwvan.nl
website: www.orgelbouwvan.nl

nieuwbouw en restauratie
onderhoud en stemmen
geïmporteerd orgels en opslag

Pels & Van Leeuwen

ORGELBOUWERS SINDS 1903

NIEUWBOUW
RESTAURATIE
ONDERHOUD

Platinalaan 10
5234 GH 's-Hertogenbosch
Tel 073 641 29 51
Fax 073 642 50 55
www.pelsenvanleeuwen.nl
info@pelsenvanleeuwen.nl